

ЗБІРНИК
«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ»
2024-1
ISSN 2786-7900
<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2024.3.1>

ЕКОЦИД У МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

УДК
343.33:[341.4]
(477)

Андрушко Андрій,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету,
м. Ужгород, Україна
ORCID – 0000-0002-7735-7898

Дудоров Олександр,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права
навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID – 0000-0003-4860-0681

Статтю присвячено дослідженню проблемних аспектів відповідальності за екоцид у міжнародному та національному кримінальному праві і визначенню шляхів вдосконалення кримінального законодавства України в цій частині.

Показано етимологію терміна «екоцид». Констатовано, що в міжнародному праві відсутнє усталене розуміння екоциду як злочину окремого виду. Відзначено, що заборона негативного впливу на довкілля у міжнародному праві тісно пов'язана з принципом обмеження воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення війни. Здійснено порівняльний аналіз відповідних положень Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р., Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р. і Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Підтримано ідею визнання екоциду окремим міжнародним злочином.

Висвітлено зарубіжний досвід криміналізації екоциду.

Проаналізовано склад злочину, передбаченого ст. 441 Кримінального кодексу України. З'ясовано переваги і недоліки цього законодавчого формулювання, зокрема, в контексті визначення екоциду, запропонованого міжнародною експертною комісією юристів для включення в Римський статут. Розкрито зміст понять «екологічна катастрофа» та «надзвичайна екологічна ситуація». Розглянуто питання про конструкцію складу злочину «екоцид». Критично оцінено наукове положення про віднесення екоциду до деліктів створення небезпеки, а також пропозицію міжнародних експертів нормативно закріпити можливість вчинення екоциду з необережності.

Проаналізовано ст. 11.5.6 проєкту нового Кримінального кодексу України «Екоцид» і пов'язані з нею положення цього документа. Підтримано відмову його розробників від вказівки у дефініції екоциду на «серйозність» шкоди довкіллю. Аргументовано положення про недоцільність законодавчої

конкретизації довгострокої та масштабної шкоди як ознак екоциду. Вказано, що такі різновиди шкоди мають характеризувати не суб'єктивну, а об'єктивну сторону екоциду.

Наведено авторське визначення поняття екоциду.

Ключові слова: екоцид, кримінальні правопорушення проти довкілля, міжнародне кримінальне право, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, криміналізація.

ECOCIDE IN INTERNATIONAL AND NATIONAL CRIMINAL LAW

Andriy Andrushko,

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Criminal Law and Procedure
at Uzhgorod National University,
Uzhhorod, Ukraine
ORCID – 0000-0002-7735-7898

Oleksandr Dudorov,

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Criminal Law Policy
and Criminal Law of the Educational and Scientific Institute of Law
at Taras Shevchenko Kyiv National University,
Kyiv, Ukraine
ORCID – 0000-0003-4860-0681

The article is devoted to the study of problematic aspects of liability for ecocide in international and national criminal law and to the determination of ways to improve the criminal law of Ukraine in this part.

The etymology of the term “ecocide” is revealed. The absence of the established understanding of ecocide as a crime of a separate type in international law has been established. It was noted that the prohibition of negative impact on the environment in international law is closely related to the principle of limiting the warring parties in the choice of means and methods of waging war. Comparative analysis of the relevant provisions of the Additional Protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), of June 8, 1977, the Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques of December 10, 1976 and the Rome Statute of the International Criminal Court has been made. The idea of recognizing ecocide as a separate international crime is supported.

The foreign experience of criminalizing ecocide is highlighted.

The structure of the crime provided for in Art. 441 of the Criminal Code of Ukraine has been analyzed. The advantages and disadvantages of this legislative formulation have been clarified, in particular in the context of the definition of ecocide proposed by the international expert commission of lawyers for inclusion in the Rome Statute. The meaning of the concepts “ecological disaster” and “emergency environmental situation” has been revealed. The issue of the crime structure “ecocide” has been considered. The scientific position on classifying ecocide as a tort of creating danger, as well as the proposal of international experts to prescribe the possibility of committing ecocide based on carelessness, are critically evaluated.

Article 11.5.6 of the project of the new Criminal Code of Ukraine “Ecocide” and related provisions of this document have been analyzed. The refusal of its developers to specify the “seriousness” of environmental damage in the definition of ecocide was supported. The proposition about the impracticality of the legislative specification of long-term and large-scale damage as signs of ecocide and the fact that such types of damage should characterize not the subjective, but the objective side of this crime is argued.

The authors’ definition of ecocide is provided.

Key words: ecocide, criminal offenses against environment, international criminal law, Rome Statute, criminal offenses against peace, human security and international legal order, criminalization.

Постановка проблеми. Збереження придатного і безпечного для існування людини екологічного середовища є однією з умов існування людства. При цьому на міжнародному рівні усвідомлення важливості охорони довкілля прийшло порівняно недавно і було пов’язане з появою і застосуванням методів і засобів ведення воєнних дій, здатних знищити все живе. З часом ж стало очевидним, що дедалі зростаючий вплив людини на природу (йдеться про викиди парникових газів, виснаження екологічних ресурсів тощо) становить надзвичайну небезпеку для майбутнього всього людства і потребує негайного та адекватного реагування. З-поміж іншого світове співтовариство поставило питання про виокремлення такого міжнародного злочину, як екоцид.

Вітчизняний законодавець передбачає відповідальність за екоцид у ст. 441 чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України. За 2013–2015 рр. органами прокуратури не було обліковано випадків екоциду, у 2016

zareestrovano 1, u 2017 – 3, u 2018 – 2, u 2019 – 8, u 2020 – 6, u 2021 – 2, u 2022 – 15, za 9 misiaciv 2023 r. – 5 takih zlochiniv [1]. Takim chinom, za period iz 2013 r. po veresenv 2023 r. oblikovano 42 vipadki ekoциду. Vazhливо, odnak, zauvazhити, sho za увесv vказаний period жодній особі не вручено повідомлення про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 441 КК України. В Єдиному державному реєстрі судових рішень немає жодного відповідного вироку. Показаний стан речей можна пояснити різними чинниками, серед яких своє місце займає недосконалість ст. 441 КК України.

Актуальність пошуку шляхів удосконалення кримінально-правової заборони, присвяченої екоциду, значно зросла у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну. В ході бойових дій навколишньому природному середовищу заподіюється величезна шкода, наслідки якої відчуватимуться щонайменше десятиліттями. «Спалені ліси, забруднені та отруєні важкими металами ріки, озера та ґрунти, тисячі вбитих тварин та знищених рослин, заміновані та окуповані території природно-заповідного фонду – це результат невинуватеної російської агресії, від якої страждає українська природа» [2].

Своє бачення вирішення проблеми відповідальності за екоцид висловила і Робоча групи з питань розвитку кримінального права, створена у складі Комісії з питань правової реформи (далі – робоча група), яка підготувала проєкт нового Кримінального кодексу України [3] (далі – проєкт). Присвячені екоциду і пов'язані з ними положення перспективного кримінального закону потребують наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за екоцид розглядались у працях О.О. Бахуринської, О.М. Борщевської, Р.В. Вереші, В.М. Киричка, С.П. Кучевської, О.П. Кучинської, О.М. Ковтун, А.В. Лацько, Є.В. Лащука, О.М. Лемешка,

С.М. Мохончука, Т.О. Павлової, В.К. Рибачека, О.О. Сурілової, Ю.А. Турлової, М.І. Хавронюка, О.М. Шуміла, С.С. Яценка та інших науковців. Окремо слід виділити монографічне дослідження М.П. Куцевича [4; 5]. Водночас чимало аспектів кримінально-правової характеристики екоциду як міжнародного злочину залишаються дискусійними. Крім того, аналізу як вже зазначалось, потребує визначення екоциду, яке міститься у проекті.

Не буде зайвим зазначити і те, що лише у зв'язку із трагічними подіями на Сході України у 2014 р. і, тим більше, повномасштабним вторгненням РФ в Україну у лютому 2022 р. статті розділу XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» почали інтенсивно застосовуватись, що призвело до колосального зростання наукового інтересу до цієї важливої і, на жаль, злободенної, однак вкрай специфічної кримінально-правової матерії, яка перебуває «на стику» міжнародного права і національного кримінального права. До вказаних подій відповідна проблематика турбувала вітчизняних правників головним чином теоретично і, так би мовити, світоглядно – в контексті нашого загального ставлення до міжнародного кримінального права: чи визнаємо ми його частиною культурної спадщини людства, яке втілює уявлення людства про зло в його крайніх проявах, про зло, перед яким безсильні не лише окремі люди, а й окремі держави? Вельми показовими у цьому сенсі вважаємо міркування Ю.А. Турлової про виняткову превентивність криміналізації екоциду, яка відбулась до реального поширення цього посягання, «що зумовлено небезпечністю його наслідків, створенням таким діянням надзвичайно високої загрози для природного середовища та існування людства» [6, с. 299–300, 348].

Мета статті – дослідити проблемні аспекти відповідальності за екоцид у міжнародному та національному кримінальному праві і на цій основі сформулювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Термін «екоцид» (від грецького *οἶκος* – середовище, житло, дім і латинського *caedo* – вбиваю) уперше був використаний у 1970 р. американським біологом Артуром Галстоном на Конференції з питань війни та національної відповідальності у Вашингтоні. В 1972 р., виступаючи на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища в Стокгольмі, тодішній прем'єр-міністр Швеції Улоф Пальме звинуватив американський уряд в «екоциді» через використання під час війни у В'єтнамі хімічного реагенту «Agent Orange», що застосовувався в рамках програми зі знищення тропічних лісів і рослинності Ranch Hand. Починаючи з 1970-х років чимало правознавців наголошували на необхідності криміналізації екоциду та обговорювали його сутнісні ознаки [7; 8, с. 4–5].

На міжнародному рівні, однак, термін «екоцид» досі офіційно не закріплений, а таке діяння не визнане окремим міжнародним злочином, який підпадав би під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). «В міжнародному кримінальному праві відсутні цілісні характеристики, які визначають певний тип діяння як окремий вид злочину з назвою “екоцид”. Нормативний зміст такого типу діяння утворюється шляхом системного поєднання окремих положень міжнародного кримінального права, передбачених різними міжнародними нормативними актами» [4, с. 188].

Заборона негативного впливу на довкілля тісно пов'язана з принципом обмеження воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення воєнних дій. Так, у ч. 3 ст. 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від

12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. (далі – Протокол I) заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу. А в ст. 55 цього документу вказано, що «при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено» [9].

У Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р., ратифікованій СРСР 16 травня 1978 р. (далі – Конвенція), встановлено обов'язок «не вдаватися до воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як до способів руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці» (ст. I). У ст. II Конвенції вказано, що термін «засоби впливу на природне середовище» стосується будь-яких засобів зміни – шляхом умисного управління природними процесами – динаміки, складу чи структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічного простору [10].

Варто звернути увагу на те, що Протокол I забороняє застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій для уникнення заподіяння шкоди природному середовищу, яка має «широкий, довгочасний і серйозний» характер, тоді як згідно з Конвенцією держави зобов'язуються не вдаватися до

«засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові *або* серйозні наслідки» (курсив наш – *А.А., О.Д.*). Вочевидь, використання у статті Конвенції сполучника «або» означає заборону застосування будь-яких методів і засобів впливу на природне середовище, що значно розширює сферу застосування конвенційної норми. Втілений у Протоколі I у частині заподіюваної шкоди довікллю «потрійний кумулятивний стандарт» неодноразово піддавався критиці за те, що на практиці досягнути його практично неможливо. До того ж, якщо положення Протоколу I застосовуються лише в період збройного конфлікту, то норми Конвенції діють як у мирний, так і у воєнний час.

Під час розробки проєкту Кодексу про злочини проти миру та безпеки людства обговорювались різні варіанти включення до нього норми про екоцид як окремий злочин. Однак через відсутність у міжнародному кримінальному праві чіткого й однозначного визначення цього діяння термін «екоцид» у вказаному документі так і не був закріплений. З такої ж причини не був він включений і до Римського статуту МКС [11, с. 4].

Відповідно до ст. 5 Римського статуту МКС має юрисдикцію стосовно таких злочинів, як злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [12]. Водночас МКС критикували за відмову розглядати злочини екологічного характеру. Увага зверталась і на те, що більшість спроб урахувати екологічну шкоду в міжнародному кримінальному праві мали антропоцентричний характер із «прив'язкою» статусу екосистем до переваг, які вони надають людям, котрі проживають на конкретній території [13]. Так, британський юрист Філіп Сендс підкреслював, що чотири інші злочини стосуються виключно добробуту людей. Екоцид, звісно, також це робить, але

пропонує новий, не людиноцентричний підхід, якщо точніше – ставить довілля в центр міжнародного права [13; 14].

Єдиний міжнародний злочин у Римському статуті МКС, що має відношення до довілля, – воєнний злочин, передбачений п. b (iv) ч. 2 ст. 8, який полягає в умисному вчиненні нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоду цивільним об'єктам чи масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною порівняно з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [12]. Водночас загальновідомим є той факт, що найбільш серйозна шкода навколишньому природному середовищу нині заподіюється в мирний час (достатньо пригадати хоча б глобальні кліматичні зміни), проте заподіяння такої шкоди станом на сьогодні не підпадає під юрисдикцію МКС.

Останніми роками лунали заклики доповнити Римський статут МКС окремим складом злочину «екоцид». Особливу активність у цьому напрямі проявили малі острівні країни, які нині чи не найбільше потерпають від глобального потепління. Так, у грудні 2019 р. «серйозно розглянути» можливість встановлення міжнародної кримінальної відповідальності за екоцид МКС закликав представник Республіки Вануату. Підтримку ідеї визнання екоциду міжнародним злочином висловлювали також Франція, Бельгія, Ватикан та інші країни [13; 14]. З огляду на ту масштабну шкоду, яка в ході війни заподіюється довіллю в Україні, цілком очевидно, що наша держава мала б стати одним із ключових лобістів згаданої ініціативи.

У грудні 2020 р. за дорученням фундації Stop Ecocide розпочала роботу експертна комісія юристів, до якої увійшли 12 фахівців із міжнародного та екологічного права під головуванням британського адвоката та науковця

Філіпа Сендса та юриста ООН, колишнього прокурора Сенегалу Діор Фол Соу та яка поставила за мету розробити визначення екоциду як самостійного міжнародного злочину [15]. 22 червня 2021 р. комісія презентувала дефініцію екоциду, визначивши його як незаконні або необґрунтовані (можливі варіанти перекладу – безпідставні, самовпевнені – *А.А., О.Д.*) дії, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність спричинення такими діями серйозної, широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю. Автори цього визначення висловили сподівання на те, що запропонована ними дефініція дозволить внести відповідні зміни до Римського статуту МКС [7].

25 січня 2023 р. Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію «Вплив збройних конфліктів на довкілля», в якій значну увагу присвячено екоциду під час війни. Підкреслюється важливість закріплення поняття екоциду як у національному законодавстві, так і в міжнародному праві, зокрема підтримано зусилля щодо доповнення Римського статуту МКС таким новим міжнародним злочином, як екоцид. Крім того, Асамблея повторила свій заклик, який міститься в Резолюції 2398 (2021) «Вирішення питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату», щодо необхідності «визнання універсальної юрисдикції для екоциду та найсерйозніших екологічних злочинів» і закріплення «злочину екоциду в національному кримінальному законодавстві» [16].

Таким чином, на сьогодні на міжнародному рівні вжито вагомих зусиль, спрямованих на визнання екоциду окремим міжнародним злочином. Проте найважливішого кроку – закріплення відповідного формулювання в Римському статуті МКС – не зроблено досі, що, вочевидь, пов'язано з доволі складною процедурою внесення змін до цього акту. Переконані у тому, що доповнення Римського статуту таким новим складом міжнародного злочину,

як екоцид, заповнило б існуючу серйозну прогалину, дозволило б забезпечити універсальний захист від найтяжчих посягань на «спільний дім людства», який (захист) необхідно запровадити як на міжнародному, так і на національному рівнях [17, с. 321–322]. Як влучно зазначає О.О. Сурілова, такий крок знаходиться у руслі процесу всеосяжної екологізації міжнародного права відповідно до принципу екоцентризму [18, с. 52].

Попри те, що на міжнародному рівні термін «екоцид» досі офіційно не закріплений, а відповідне діяння не визнане окремим міжнародним злочином, у кримінальному законодавстві деяких держав (зокрема, Білорусі (ст. 131), Вірменії (ст. 394), Грузії (ст. 409), Казахстану (ст. 169), Киргизстану (ст. 409), Молдови (ст. 136), Таджикистану (ст. 400) та України (ст. 441)) встановлено відповідальність за екоцид. Крім того, в державах, які імплементували положення Римського статуту МКС, аналогічні екоциду діяння розглядаються як один із воєнних злочинів; щоправда, сам термін «екоцид» у формулюваннях відповідних кримінально-правових норм не використовується.

В законодавстві держав, які криміналізували екоцид, склад цього злочину сформульований подібним чином. У всіх диспозиціях відповідних норм йдеться про масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а в кримінальних кодексах Вірменії, Грузії і Казахстану – ще й про отруєння земельних ресурсів. Об’єктивна сторона екоциду за кримінальним законодавством Білорусі, Грузії, Таджикистану й України включає також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. В КК Вірменії склад екоциду сформульований таким чином, що настання екологічної катастрофи є обов’язковою його ознакою. За кримінальним ж законодавством Казахстану, Киргизстану і Молдови об’єктивна сторона екоциду включає також вчинення інших дій, які можуть

спричинити або спричинили екологічну катастрофу (в КК Казахстану використовується формулювання «які викликали чи могли викликати екологічне лихо або надзвичайну екологічну ситуацію»).

Здійснений аналіз засвідчує, що дефініція екоциду, розроблена міжнародною експертною комісією юристів, зрештою, як і згадувана норма Конвенції, трактують екоцид інакше, ніж український законодавець та законодавці тих держав, які на сьогодні криміналізували аналізоване посягання. Передусім звертає на себе увагу те, що в диспозиції ст. 441 КК України по-іншому сформульована об'єктивна сторона екоциду, яким визнається масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Натомість у визначенні екоциду, розробленому міжнародними експертами, вказується на те, що це діяння полягає в діях, вчинених з усвідомленням того, що існує значна ймовірність спричинення ними серйозної, широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю. Акцент на широкомасштабній, довгостроковій або серйозній шкоді, спричиненій природному середовищу, зроблений також у Конвенції. З дефініції екоциду, розробленої міжнародними експертами, на відміну від визначення екоциду у ст. 441 КК України (докладніше про це йтиметься нижче), випливає, що це діяння є закінченим з моменту вчинення вказаних дій (формальний склад). Крім того, з дефініції екоциду, яку пропонується закріпити в Римському статуті МКС, можна зробити висновок про те, що цей злочин може бути вчинений не лише умисно, а й з необережності.

У міжнародному кримінальному праві екоцид розглядається як злочин, що становить серйозну небезпеку для навколишнього природного середовища як основи життєдіяльності людства. Український законодавець, як і

законодавці інших держав, які криміналізували екоцид, статтю про відповідальність за цей злочин розмістив у розділі, в якому сконцентровані статті про посягання на міжнародний правопорядок. В нашій юридичній літературі також чи не одностайно визнається, що безпосереднім об'єктом екоциду є екологічна безпека людства.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 441 КК України, може проявлятися в таких формах: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу; 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів; 3) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. «Позитивним є те, що об'єктивна сторона складу екоциду в ст. 441 КК України не обмежена вичерпним переліком конкретних дій; така конструкція дозволяє охоплювати всі можливі способи вчинення екоциду, в тому числі і ті, що можуть виникнути в майбутньому» [4, с. 152].

Трактування «масового знищення рослинного або тваринного світу», а також «отруєння атмосфери або водних ресурсів» у літературі труднощів не викликає. Масовим знищення рослинного або тваринного світу слід визнавати у разі цілковитого знищення флори та (або) фауни певного регіону планети або знищення часткове, але таке, яке поширюється на велику кількість рослин та (або) тварин [19, с. 1351; 20, с. 594; 21, с. 823; 22, с. 586].

Зрозуміло, що кваліфікація масового знищення рослинного або тваринного світу як такого, що «заслуговує» визнаватись екоцидом, пов'язана з труднощами, адже «масовість» є оцінним поняттям. На початку нашої публікації зазначалося, що за період з 2016 р. і дотепер органами прокуратури обліковано 42 випадки екоциду. Концептуально екоцид задумувався як винятковий за своєю небезпечністю злочин, що посягає на довкілля, а тому можна сміливо припустити, що принаймні частина із зареєстрованих за ст. 441

КК України кримінальних проваджень була пов'язана з неправильною кваліфікацією.

Під отруєнням атмосфери або водних ресурсів розуміється насичення повітряного простору чи водойм критичною масою шкідливих для людини, тваринного або рослинного світу отруйних речовин хімічного, біологічного, радіоактивного чи іншого походження [21, с. 823; 23, с. 752; 24, с. 387; 25, с. 1028]. Доводиться констатувати, що кваліфікація екоциду у цій формі також пов'язана із труднощами, оскільки фактично відкритим залишається питання, яку масу шкідливих речовин в атмосфері чи водних ресурсах потрібно визнавати критичною, і про який масштаб заподіяної шкоди має йтися для того, щоб кваліфікувати вчинене діяння як екоцид.

Вище зазначалося, що в кримінальних кодексах Вірменії, Грузії і Казахстану йдеться про отруєння не лише атмосфери або водних ресурсів, а й земельних ресурсів. Вважаємо, що цей підхід заслуговує на увагу з боку вітчизняного законодавця, адже отруєння земельних ресурсів є не менш небезпечним, ніж отруєння атмосфери чи водних ресурсів.

Третьою формою екоциду за ст. 441 КК України є вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. До таких дій належать дії, пов'язані з небезпечним впливом на довкілля для зміни динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу, атмосферу, а також космічний простір.

Використаний у ст. 441 КК України термін «екологічна катастрофа» до 7 лютого 2002 року вживався у Законі України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища». У ст. 65 цього Закону під зоною екологічної катастрофи розумілась територія, де внаслідок діяльності людини чи руйнівного впливу стихійних сил природи виникли стійкі або

необоротні негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що призвели до неможливості проживання на ній населення і ведення господарської діяльності. Виходячи із цієї норми, екологічну катастрофу можна було визначити як стійкі або незворотні негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що призвели до неможливості проживання на певній території населення і ведення господарської діяльності.

У 2002 р. у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» поняття «зона екологічної катастрофи» замінено поняттям «надзвичайна екологічна ситуація». Остання визначається як надзвичайна ситуація, за якої на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави. Негативні ж зміни в навколишньому природному середовищі в згаданому Законі трактуються як втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, які обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах (ч. 3 ст. 65).

Аналогічні дефініції надзвичайної екологічної ситуації і негативних змін в навколишньому природному середовищі наявні і в Законі України від 13 липня 2000 р. «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», в якому врегульовані також підстави та порядок оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації. Так, підставами для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації є: 1) значне перевищення гранично допустимих норм показників якості навколишнього природного середовища, визначених законодавством; 2) виникнення реальної загрози

життю та здоров'ю великої кількості людей або заподіяння значної матеріальної шкоди юридичним, фізичним особам чи навколишньому природному середовищу внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи чи інших факторів; 3) негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території і які неможливо усунути без застосування надзвичайних заходів з боку держави; 4) негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі, які суттєво обмежують або виключають можливість проживання населення і провадження господарської діяльності на відповідній території; 5) значне збільшення рівня захворюваності населення внаслідок негативних змін у навколишньому природному середовищі (ст. 5).

У розглядуваному контексті варто звернути увагу і на визначення понять «катастрофа» і «надзвичайна ситуація», що містяться в ст. 2 Кодексу цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. У п. 19 цієї статті вказано, що катастрофа – це велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків. Надзвичайна ж ситуація у п. 24 ст. 2 згаданого Кодексу визначається як обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Таким чином, у Кодексі цивільного захисту України катастрофа тлумачиться як один із чинників виникнення надзвичайної ситуації. Тому, на наш погляд, варто погодитись із М.П. Куцевичем, який зробив висновок про те, що, оскільки в чинному регулятивному законодавстві України поняття «екологічна катастрофа» замінено на поняття «надзвичайна екологічна ситуація», а також ураховуючи те, що в ч. 2 ст. 238 КК України законодавець вже використав поняття «надзвичайна екологічна ситуація», доцільно і в ст. 441 КК України поняття «екологічна катастрофа» замінити на зворот «надзвичайна екологічна ситуація». До внесення ж відповідних змін ці поняття в кримінальному законі слід розуміти як синоніми [4, с. 119]. Задля справедливості зауважимо, що окремі дослідники у прирівнюванні надзвичайної екологічної ситуації до екологічної катастрофи вбачають заборонене КК України застосування кримінального закону за аналогією і навіть (!) основну причину відсутності обвинувальних вироків, постановлених за ст. 441 КК України [26, с. 110], із чим нам погодитись складно.

Прикладами екологічної катастрофи (відповідно до зміненого регулятивного законодавства – надзвичайної екологічної ситуації) можуть вважатись надзвичайно великі за площами поширення лісові пожежі, катастрофічне затоплення місцевості, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів унаслідок надмірного забруднення довкілля, що обмежує або виключає можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах тощо [19, с. 1351]. Найяскравішим сучасним прикладом екоциду є знищенням російськими окупаційними військами у червні 2023 р. греблі Каховської ГЕС.

Питання про момент закінчення екоциду за чинним КК України є дискусійним. Так, на переконання М.І. Хавронюка, склад цього злочину в

перших двох його формах сформульований як матеріальний, і злочин вважається закінченим із моменту настання наслідків у виді спричинення екологічної катастрофи, конкретними різновидами якої є масове знищення рослинного або тваринного світу і отруєння атмосфери або водних ресурсів. Склад злочину в третій формі побудований як формальний: злочин є закінченим із моменту вчинення будь-яких дій, якими створюється загроза спричинення екологічної катастрофи [19, с. 1351]. Аналогічну позицію займають О.О. Бахуринська [20, с. 595] І.С. Доброход [27, с. 888], Є.В. Лащук [25, с. 1027–1028], А.В. Савченко, В.В. Кузнецов і О.Ф. Штанько [22, с. 587].

На погляд С.М. Мохончука, екоцид загалом є злочином із формальним складом і вважається закінченим із моменту вчинення будь-якого із зазначених у ст. 441 КК України діянь, що можуть спричинити екологічну катастрофу, оскільки в диспозиції цієї статті міститься прив'язка до дій, які «можуть спричинити екологічну катастрофу» (тобто існування об'єктивної загрози завдання шкоди вже є достатнім для притягнення до кримінальної відповідальності) [24, с. 389].

Натомість, на думку С.С. Яценка, екоцид є злочином із матеріальним складом. Його об'єктивна сторона характеризується: 1) діями у вигляді масового знищення рослинного чи тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу; 2) злочинним наслідком у вигляді принаймні небезпеки виникнення екологічної катастрофи та 3) причинним зв'язком між діями і наслідком [21, с. 823]. М.П. Куцевич так само вважає, що екоцид є злочином із матеріальним складом, оскільки необхідною ознакою всіх зазначених у диспозиції ст. 441 КК України дій є те, що після їх вчинення відразу або через певний час має місце реальне значне ушкодження навколишнього природного

середовища (первинні наслідки), внаслідок чого створюється загроза настання екологічної катастрофи (другий наслідок, що за змістом є похідним від первинних наслідків). Крім того, за певних умов склад екоциду може охоплювати і реальне настання екологічної катастрофи, тому його можна вважати можливим третім – віддаленим наслідком екоциду, який обов’язково враховується судом при призначенні покарання [4, с. 102–103].

Більш переконливою видається перша точка зору. Якщо виходити з буквального тлумачення досліджуваної кримінально-правової заборони, то можна стверджувати, що в перших двох формах склад екоциду сконструйований як матеріальний, тоді як у третій він є формальним. У диспозиції ст. 441 КК України законодавець вказує на *вчинення інших дій*, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Тому визначальне значення для кваліфікації діяння як екоциду у цьому разі має вчинення таких дій, а не реальна небезпека настання екологічної катастрофи, як це стверджує, наприклад, О.М. Борщевська [28, с. 116]. Вважаємо, що зворот «вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» характеризує саме суспільно небезпечне діяння, а не суспільно небезпечні наслідки. Таким чином, немає достатніх підстав відносити екоцид (у третій формі його об’єктивної сторони) до деліктів створення небезпеки, які відповідно панівного (усталеного) в сучасній кримінально-правовій науці України підходу належать до кримінальних правопорушень із матеріальним складом.

Суб’єкт екоциду за ст. 441 КК України є загальним – це фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років. Водночас слід погодитись з С.С. Яценком у тому, що реально вчинити цей злочин можуть посадові особи Збройних Сил України або особи, які обіймають інші державні посади [21, с. 824]. Вочевидь, цей перелік можна доповнити посадовими особами промислових підприємств

та іншими особами, діяльність яких пов'язана з ризиком спричинення надзвичайної екологічної ситуації, а також, як переконливо засвідчило наше сьогоднішнє, військовослужбовцями збройних сил іноземних держав.

Питання про суб'єктивну сторону екоциду у кримінально-правовій науці належить до числа дискусійних. На думку одних дослідників (А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько, М.І. Хавронюк), суб'єктивна сторона аналізованого злочину характеризується лише прямим умислом; з точки зору інших (В.П. Базов, І.С. Доброход, М.П. Куцевич, Т.М. Тертиченко, С.С. Яценко) – як прямим, так і непрямым умислом. Третя група науковців (О.О. Бахуринська, В.М. Киричко, М.Й. Коржанський, Є.В. Лащук, С.М. Мохончук) пише, що екоцид може бути вчинений тільки умисно, однак вид умислу не конкретизує. На наш погляд, суб'єктивна сторона екоциду може характеризуватися як прямим, так і непрямым умислом: вчиняючи екоцид, винна особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій, передбачає спричинення шкоди навколишньому природному середовищу і бажає її настання, або не бажає, але свідомо припускає її настання.

Водночас у розглядуваному контексті необхідно нагадати, що у дефініції екоциду, розробленій експертною комісією правознавців і рекомендованій до включення в Римський статут МКС, зазначено, що цей злочин може бути вчинений не лише умисно, а й з необережності. З таким підходом погодитись складно, адже передусім за суб'єктивною стороною екоцид відрізняється від низки кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинюваних з необережності (наприклад, забруднення або псування земель, порушення правил охорони надр, забруднення атмосферного повітря, порушення правил охорони вод, забруднення моря, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу). Крім того, вказівка на винятково умисний характер

розглядуваного посягання свідчить про його особливу небезпеку як злочину проти екологічної безпеки людства.

Аналізуючи співвідношення кримінальних правопорушень проти довкілля, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом VIII Особливої частини КК України, та екоциду, М.П. Куцевич слушно зауважує, що названі посягання повинні розмежовуватись за обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони – формою вини [5, с. 240–254]. Якщо кримінальні правопорушення проти довкілля характеризуються переважно необережною формою вини, то екоцид є злочином, в якому психічне ставлення винного як до діяння, так і до його наслідків характеризується умисною формою вини. При здійсненні вказаного розмежування слід брати до уваги і масштабність шкоди, заподіюваної довкіллю внаслідок вчинення екоциду [29, с. 80–81]. Ідеальна сукупність екоциду з будь-яким із кримінальних правопорушень проти довкілля виключається.

Від окремих форм диверсії (ст. 113 КК України) екоцид відрізняється відсутністю спеціальної мети (ослаблення держави), а від порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) – конкретним змістом суспільно небезпечного діяння. Не виключається, однак, ідеальна сукупність екоциду і цих злочинів, оскільки склад кожного з них не виключає ознак екоциду, закріплених у ст. 441 КК України [4, с. 153].

У ст. 11.5.6 проєкту «Екоцид», розміщеній у розділі 11.5 «Злочини проти міжнародної безпеки», йдеться про те, що злочин 5 ступеня вчиняє особа, яка з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду використала будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору. Спричинення екоцидом довгострокової та масштабної шкоди

довкілля підвищуватиме тяжкість цього злочину на два ступеня (п. 3 ст. 11.5.2 проєкту) [3].

Цікаво, що у тому варіанті проєкту, який піддавався науковій оцінці українськими і зарубіжними експертами (контрольний текст станом на 30 січня 2023 р.), у межах розділу 11.4 «Воєнні злочини» одним з їх проявів називалось спрямування нападу з усвідомленням того, що він з-поміж іншого призведе до масштабної, тривалої і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною порівняно з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою. Тобто йшлося про вплив на довкілля як один із способів забороненого ведення війни. При цьому у висновку національних експертів на проєкт нами зазначалось, що, як це і передбачено у чинному КК України, самостійний міжнародний злочин за проєктом мав би утворювати екоцид (нарівні з геноцидом) [30]. Про необхідність поліпшення проєкту у вказаній частині писали й інші вітчизняні дослідники [31, с. 155, 158]. Можна припустити, що включення до проєкту статті, присвяченої відповідальності за екоцид, стало реакцією робочої групи як на зауваження національних експертів та інших колег, так і на знищення РФ греблі Каховської ГЕС.

Очевидно, що при формулюванні диспозиції ст. 11.5.6 проєкту «Екоцид» за основу було взято положення Конвенції. Загалом формулювання ст. 11.5.6 проєкту відповідає і тій дефініції екоциду, яку пропонується закріпити в Римському статуті МКС. При цьому в проєкті уточнюється, що винний може використати будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору.

На відміну від визначення екоциду у ст. 11.5.6 проєкту, у дефініції екоциду, розробленій експертною комісією юристів, вказується на те, що відповідними діями може бути спричинено не лише широкомасштабну і довгострокову, а й серйозну шкоду довкіллю. Автори дефініції пояснювали, що терміни «широкомасштабність» і «довгостроковість» були запозичені ними зі ст. 7 Римського статуту МКС «Злочини проти людяності». Під широкомасштабною розуміється шкода, яка виходить за межі обмеженої географічної території, перетинає державні кордони або якої зазнає ціла екосистема, її вид або велика кількість людей; довгострокова – це шкода, яка є незворотною або яку не можна виправити шляхом природного відновлення протягом розумного періоду часу; серйозною міжнародні експерти запропонували визнавати шкоду, яка включає дуже серйозні несприятливі зміни, або шкоду, заподіяну будь-якому елементу навколишнього середовища, включаючи серйозний вплив на життєдіяльність людини, або шкоду природнім, культурним чи економічним ресурсам [7].

Вважаємо правильною відмову розробників проєкту від вказівки на «серйозність» шкоди довкіллю у визначенні екоциду, адже якщо відповідна шкода є широкомасштабною і довгостроковою, то вона а ргіогі є і «серйозною». До того ж «серйозність» – поняття надто вже неконкретне навіть порівняно з такими оцінними поняттями, як «широкомасштабність» і «довгостроковість».

Так само заслуговує схвальної оцінки позиція розробників проєкту щодо визнання екоциду лише умисним злочином, адже, як вже зазначалось, передусім за суб'єктивною стороною вказаний злочин слід відрізняти від низки складів кримінальних правопорушень проти довкілля (в проєкті – це кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля).

Під довгостроковою робоча група пропонує розуміти шкоду довкіллю у виді масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу або радіаційного чи хімічного забруднення, за якої повернення пошкоджених природних ресурсів до їх попереднього стану відбувається понад рік, а під масштабною – таку шкоду довкіллю, яка має місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів, поєднана з тяжкою майновою шкодою (пункти 12, 26 ч. 1 ст. 1.4.1 проєкту). Тяжкою визнаватиметься майнова шкода, яка більше ніж у 10 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці (п. 4 ч. 1 ст. 1.4.4 проєкту) [3].

Прагнення робочої групи конкретизувати (через певні кількісні показники) параметри довгострокої та масштабної шкоди сприймається неоднозначно. З одного боку, така конкретизація, вочевидь, покликана спростити потенційне застосування статті кримінального закону про екоцид. З іншого, ми не можемо не висловити сумнів у соціальній обумовленості пропонованих показників (чи не взяті вони «зі стелі»?).

На притаманну проєкту проблему довільності кількісних показників ми вже звертали увагу, зазначаючи, що пропонована робочою групою уніфікація майнової шкоди буде зручною для правозастосувачів. Проте наскільки «закруглені» показники майнової шкоди відображатимуть життєві реалії, що потребують кримінально-правового реагування? Нам також імпонують висловлювання дослідників, які, критикуючи проєкт у цій частині, заперечують наскрізний характер таких понять, як «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «значний, великий чи особливо великий розмір» тощо на тій підставі, що подібні поняття можуть (і повинні) мати різне змістовне наповнення і розуміння щодо кримінальних правопорушень різних видів [30]. Складно простежити логіку і в «пов'язуванні» певної площі як показника

масштабності шкоди до тяжкості майнової шкоди, адже очевидно, що кореляції між цими автономними, за великим рахунком, показниками може і не бути.

Пропонована робочою групою конкретизація довгострокової та масштабної шкоди видається неприйнятною і через те, що така шкода, виходячи з тексту ст. 11.5.6 проєкту (нагадаємо, що тут використовується зворот «з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду»), виступає не показником (проявом) суспільно небезпечних наслідків, прибічниками формалізації яких щодо кримінально протиправних посягань на довкілля *de lege ferenda* ми загалом виступаємо, а характеристикою суб'єктивної сторони злочину – мети вчинення екоциду. Мета ж вчинення кримінального правопорушення визначається робочою групою традиційно – це уявлення суб'єкта кримінального правопорушення про бажаний наслідок свого діяння, передбаченого цим Кодексом (ч. 2 ст. 2.4.9 проєкту). За такого підходу встановлення мети як суб'єктивної ознаки екоциду на практиці може бути пов'язане зі значними труднощами, зумовленими необхідністю спростування захисних версій на кшталт нерозуміння обвинуваченим в екоциді того, що шкода довкіллю, яку він бажав заподіяти при вчиненні цього злочину, буде саме довгостроковою (повернення пошкоджених природних ресурсів до їх попереднього стану відбудеться не менше ніж як за рік) чи масштабною (матиме місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів і до того ж завдасть тяжку майнову шкоду). Ігнорування подібних захисних версій означатиме ніщо інше, як об'єктивне інкримінування. Інакше кажучи, пропоноване у ст. 11.5.6 проєкту формулювання екоциду у поєднанні із наведеними у «загальному» глосарії

визначеннями довгострокової і масштабної шкоди порушуватиме такий принцип криміналізації, як процесуальна здійсненність переслідування.

До того ж, як слушно зазначає З. Загиней-Заболотенко, невизначеність у тексті кримінального закону може проявлятися двояко. По-перше, йдеться про своєрідний дефект правового регулювання, який підлягає усуненню. По-друге, прояв невизначеності може бути й позитивним, коли відносна невизначеність кримінально-правового припису використовується законодавцем цілеспрямовано як своєрідний прийом нормотворчої техніки, що дає змогу кримінально-правовій нормі бути гнучкою та знизити рівень невизначеності кримінально-правового регулювання. Основне завдання – це відшукати оптимальний баланс між формалізацією КК України, що забезпечує його стабільність, і гнучкістю кримінально-правового припису, що зумовлює динамічний розвиток цього Кодексу [32, с. 78].

Крім цього, краще, щоб стосовно довгострокової та масштабної шкоди як характеристик екоциду була закріплена альтернативність, а тому у цьому разі варто використати сполучник «або». Тому і п. 3 ст. 11.5.2 проєкту потребує уточнення.

Зауважимо і те, що вказівка на певну мету (спричинення довгострокової та масштабної шкоди довкіллю) як на обов'язкову ознаку екоциду не виправдано звужуватиме сферу застосування ст. 11.5.6 проєкту, адже виходить, що передбачений нею екоцид може бути вчинений лише з прямим умислом.

Висновки. Таким чином, у міжнародному праві відсутнє усталене розуміння екоциду як злочину окремого виду, а заборона негативного впливу на довкілля тісно пов'язана з принципом обмеження воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення війни, що впливає з положень Додаткового

протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р., Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р. і Римського статуту МКС. Незважаючи на те, що на сьогодні на міжнародному рівні вжито вагомих зусиль, спрямованих на визнання екоциду окремим міжнародним злочином як посяганням на «спільний дім людства», найважливішого формального кроку – закріплення відповідної дефініції в Римському статуті МКС – поки що не зроблено.

Дефініція екоциду, розроблена міжнародною експертною комісією юристів і запропонована для включення до Римського статуту МКС, трактує екоцид інакше, ніж це робить вітчизняний законодавець (ст. 441 КК України), а так само законодавці тих держав, які криміналізували досліджуваний делікт. При цьому обстоювана міжнародними експертами ідея можливості вчинення екоциду з необережності заслуговує на критичну оцінку, оскільки передусім за суб'єктивною стороною цей злочин відрізняється від низки кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинюваних з необережності (наприклад, забруднення або псування земель, порушення правил охорони надр, забруднення атмосферного повітря, порушення правил охорони вод, забруднення моря, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу). Крім того, вказівка на винятково умисний характер розглядуваного посягання свідчатиме про його особливу небезпеку як злочину проти екологічної безпеки людства.

З аналізу складу злочину, передбаченого ст. 441 КК України, випливає, що це законодавче формулювання має як свої переваги, так і недоліки. Якщо концептуально не змінювати легальне визначення екоциду, то вказана

кримінально-правова заборона потребує поліпшення щонайменше в частині доповнення її вказівкою на отруєння земельних ресурсів і заміни словосполучення «екологічна катастрофа» зворотом «надзвичайна екологічна ситуація».

Слід підтримати позицію робочої групи щодо відмови від згадування у ст. 11.5.6 проєкту «Екоцид» про серйозну шкоду довкіллю, адже якщо відповідна шкода є широкомасштабною і довгостроковою, то вона а priori є і «серйозною». Водночас пропозиція у цьому разі конкретизувати (використавши певні кількісні показники) параметри довгострокої та масштабної шкоди не може бути підтримана, попри загалом схвальне бажання розробників перспективного кримінального закону спростити його потенційне застосування. По-перше, наведені показники навряд чи є соціально обумовленими (щоб не сказати – довільними); по-друге, пропоноване у ст. 11.5.6 проєкту формулювання екоциду у поєднанні із наведеними у «загальному» глосарії визначеннями довгострокової і масштабної шкоди порушуватиме такий принцип криміналізації, як процесуальна здійсненність переслідування. У законодавчому описанні екоциду такі ознаки цього складу міжнародного злочину, як довгострокова і масштабна шкода, мають характеризувати не суб'єктивну, а об'єктивну його сторону і, до того ж, «зберегти статус» оцінних понять.

З огляду на викладене, пропонуємо для фахового обговорення (зокрема, для опрацювання робочою групою) таке визначення екоциду – це умисне заподіяння широкомасштабної або довгострокової шкоди навколишньому природному середовищу, що призвело до виникнення надзвичайної екологічної ситуації на території України або за її межами.

Література:

1. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013–2023 рр. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 25.12.2023).
2. Турик М. Екологічна шкода як військовий злочин – чи можна покарати Росію за екоцид? 31 травня 2023 р. URL: https://lb.ua/blog/mykola_turyk/558050_ekologichna_shkoda_yak_viyskoviy.html (дата звернення: 25.12.2023).
3. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 14.10.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 25.12.2023).
4. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 274 с.
5. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2009. 332 с.
6. Турлова Ю.А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 466 с.
7. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and core text, June 2021. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fa>

e2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf. (дата звернення: 25.12.2023).

8. Gauger A., Rabatel-Fernel M.P., Kulbicki L., Short D., Higgins P. Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace / Human Rights Consortium. The Ecocide Project. London: 2013. 12 p. URL: https://sas-space.sas.ac.uk/4830/1/Ecocide_research_report_19_July_13.pdf (дата звернення: 25.12.2023).

9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 25.12.2023).

10. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976 / United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=en (дата звернення: 25.12.2023).

11. Mehta S., Merz P. Ecocide – a new crime against peace? *Environmental Law Review*. 2015. Vol. 17 (I). P. 3–7.

12. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.12.2023).

13. Бердник З. Екоцид можуть визнати п'ятим міжнародним злочином проти миру – The Economist / *Екополітика*. 11 березня 2021 р. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekocid-mozhut-viznati-p-yatim-mizhnarodnim-zlochinom-proti-miru-the-economist/> (дата звернення: 25.12.2023).

14. Павлюк О. Правники запропонували визначення «екоциду» для Міжнародного кримінального суду, щоб він міг розглядати такі злочини. *Hromadske*. 23 червня 2021 р. URL: <https://hromadske.ua/posts/mizhnarodna-grupa-pravnikiv-rozrobila-viznachennya-ekocidu-vin-mozhe-stati-pyatim-zlochinom-za-yakij-karatime-mks> (дата звернення: 25.12.2023).

15. Top international lawyers unveil definition of «ecocide» / Stop Ecocide International. June 22, 2021. URL: <https://www.stopecocide.earth/press-releases-summary/top-international-lawyers-unveil-definition-of-ecocide> (дата звернення: 25.12.2023).

16. Environmental impact of armed conflicts. Resolution 2477 (2023) / Parliamentary Assembly. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600/html> (дата звернення: 25.12.2023).

17. Андрушко А.В. Екоцид як потенційно окремий злочин у міжнародному кримінальному праві. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю.В. Бауліна*: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова), О.В. Харитонova, Н.В. Маслак та ін. Харків: Право, 2023. С. 319–323.

18. Сурілова О.О. Міжнародна відповідальність за злочин екоциду. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2022. Том XXX. С. 46–55.

19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

20. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 624 с.

21. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. Київ: А.С.К., 2006. 848 с.
22. Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.Ф. Сучасне кримінальне право України: курс лекцій. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 636 с.
23. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Київ: ВД «Дакор», 2013. 786 с.
24. Мохончук С.М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі: монографія. Харків: Право, 2013. 528 с.
25. Науково-практичний Коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
26. Шуміло О.М. Перспективи встановлення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 106–112.
27. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Харків: Одіссей, 2012. 904 с.
28. Борщевська О.М. Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. *Правова держава*. 2023. Вип. 49. С. 113–129.
29. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практичний посібник / О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, В.М. Комарницький, М.В. Комарницький, Р.О. Мовчан / за ред. О.О. Дудорова. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 616 с.
30. Висновок національних експертів на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 25.12.2023).

31. Вереша Р.В., Кучинська О.П., Ковтун О.М. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 152–159.

32. Загиней-Заболотенко З. Невизначеність vs визначеність кримінального закону України. *Право України*. 2020. № 2. С. 67–80.

Статтю підготовлено в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».